

Mart Sijtsema

Voorzien(ingen) in krimpende dorpen

De relatie tussen voorzieningen en krimp in dorpen in de provincie Groningen

Mart Sijtsema(s2058170)
10-2-2014
Docent: J. Vogelzang
Rijksuniversiteit Groningen

Samenvatting

In Nederland neemt het bevolkingsaantal toe. Dit geldt echter niet voor de periferie (Friesland, Groningen, Drenthe, Limburg en Zeeland) want in die gebieden is juist sprake van bevolkingsafname. Deze bevolkingsafname (krimp) heeft nogal wat gevolgen voor (kleine) dorpen, Krimp betekent namelijk vaak dat voorzieningen, zoals winkels en scholen, niet meer kunnen bestaan en verdwijnen (Haartsen & Van Wissen, 2012; Dam et al., 2006; Egelund & Laustsen, 2006; van der Wouw, 2012). Het verdwijnen van voorzieningen wordt in de publieke opinie vaak aangemerkt als een verlies aan service en sociale ontmoetingspunten en daarmee een achteruitgang van de leefbaarheid. Het gevolg daarvan zou dan zijn dat nog meer mensen het dorp verlaten en dus versnelde krimp. Onderzoek van Lyson (2002) wijst inderdaad uit dat het verdwijnen van voorzieningen invloed heeft op de leefbaarheid en de krimp versnelt. Haartsen & Van Wissen (2012), Barakat (2009), Van der Wouw et al. (2012) laten juist zien dat in dorpen zonder voorzieningen geen sprake is van versterkte krimp.

Vanwege het ontbreken van eenduidige en algemeen geldende conclusies, is daarom in dit onderzoek een antwoord gezocht op de vraag: In hoeverre hebben voorzieningen invloed op de krimp in dorpen in de provincie Groningen?

Om deze vraag te kunnen beantwoorden zijn, over een periode van acht jaar (2005-2012), dorpen met voorzieningen vergeleken met dorpen zonder voorzieningen. Dit gebeurt door middel van een kwantitatief onderzoek dat zich richt op 41 dorpen zonder voorzieningen en 85 dorpen met een of meer voorzieningen. Omdat niet alle voorzieningen mee genomen kunnen worden, is een selectie gemaakt uit de belangrijkste voorzieningen voor kleine dorpen, te weten: de supermarkt, de basisschool en de huisarts. Om de invloed van deze voorzieningen op krimp te kunnen onderzoeken zijn, op grond van de definitie van Dam et al. (2006), drie aspecten van krimp onderzocht: bevolkingsaantallen, bevolkingssamenstelling en huishoudenssamenstelling. Hierbij is gebruik gemaakt van literatuur en gegevens van SMO Groningen, het LISA bestand en CBS stattline. Om antwoord te krijgen op de vraag of er tussen de dorpen met en zonder voorzieningen significante verschillen bestaan, zijn de gegevens verwerkt met behulp van de independent sample T-test en een meervoudig lineaire regressie model.

Uit het onderzoek is gebleken dat er nauwelijks significante verschillen zijn tussen dorpen met en dorpen zonder voorzieningen. Daarom is de conclusie van dit onderzoek dat voorzieningen nauwelijks van invloed zijn op de krimp. Wel wordt aangetoond dat dorpen met een supermarkt en/of een dokter significant meer vergrijsd zijn dan dorpen zonder een supermarkt en/of dokter. Op grond van deze conclusies, zijn tenslotte enkele adviezen uitgebracht.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	
1.1. Aanleiding	4
1.2. Probleemstelling	5
1.3. Opbouw thesis	5
2. Theoretisch kader	
2.1. Krimp	6
2.1.1. Bevolkingsaantallen	7
2.1.2. Bevolkingssamenstelling	7
2.1.3. Huishoudenssamenstelling	8
2.2. Voorzieningen	9
2.2.1. De basisschool	10
2.2.2. De supermarkt	10
2.2.3. De huisarts	11
3. Conceptueel model	12
4. Methodologie	13
4.1. Bronnen en data	13
4.2. Analyse	16
4.3. Hypotheses	16
5. Resultaten	
5.1. Bevolkingsaantallen	17
5.2. Bevolkingssamenstelling	19
5.3. Huishoudenssamenstelling	21
6. Conclusie en adviezen	
8.1. Conclusie	23
8.2. Adviezen	24
7. Aanbevelingen voor vervolgonderzoek	25
8. Literatuurlijst	26
Bijlagen	29
1. Statische toetsen	
1.1. Meervoudige lineaire regressie model	34
1.2. Independent Sample T-test	34
2. Lijst met onderzochte dorpen	39

1.1. Aanleiding

In de 20^e eeuw is de wereldbevolking verviervoudigd en in Nederland verdrievoudigd. Hoewel de wereldbevolking nog steeds toeneemt, blijkt ook dat er aan de toename zo langzamerhand een einde komt (Dam et al., 2006; Haartsen & Wissen, 2012; Hospers, 2010). De verwachting is dat Nederland vanaf 2030 te maken zal krijgen met afname van de bevolking. Deze bevolkingsafname (krimp) is in bepaalde regio's al begonnen, met name in dorpen in Zeeland, Groningen en Friesland (Haartsen & Van Wissen, 2012; Dam et al., 2006; Mulder, 1993; Hospers, 2010).

Deze bevolkingsafname heeft nogal wat gevolgen voor (kleine) dorpen, zoals het verdwijnen van voorzieningen (Dam et al., 2006; Derks et al., 2006; Rijksoverheid 2013). Lokale bestuurders vrezen voor een vicieuze cirkel: door demografische krimp verdwijnen voorzieningen. Dit heeft (negatieve) gevolgen voor de leefbaarheid wat weer leidt tot verdere demografische krimp (Dam & Verwest, 2010).

Dat voorzieningen belangrijk zijn voor de leefbaarheid wordt door Haartsen & Van Wissen (2012) Witten et al. (2001), Lyson (2002) en Egelund & Laustsen (2007) bevestigd. Inwoners van een dorp willen dan ook graag voorzieningen behouden. Ook Barakat (2009), Dam & Verwest (2010) en Derks et al. (2006) erkennen dat voorzieningen belangrijk zijn voor een dorp maar dat, door toegenomen mobiliteit en internet, de leefbaarheid van een dorp niet (meer) bepaald wordt door de aanwezigheid van voorzieningen. Zij concluderen dan ook dat het ontbreken van voorzieningen, geen gevolgen heeft voor krimp.

Hieruit blijkt dat er wel onderzoek gedaan is naar de relatie tussen voorzieningen in dorpen en krimp maar dat de conclusies nogal verschillen. Met name regionale verschillen en situaties zijn van invloed op het onderzoek. In dit onderzoek wordt daarom gekeken naar een bepaalde regio, namelijk Groningen.

1.2. Probleemstelling

Het doel van dit onderzoek is om te onderzoeken of voorzieningen van invloed zijn op de krimp van dorpen in de provincie Groningen.

Dit onderzoek tracht de volgende hoofdvraag te beantwoorden:

In hoeverre hebben voorzieningen invloed op de krimp in dorpen in de provincie Groningen.

Om deze hoofdvraag te beantwoorden, worden de volgende deelvragen gesteld:

- Zijn er, op grond van bevolkingsaantallen, significante verschillen tussen dorpen met en zonder voorzieningen in de provincie Groningen?
- Zijn er, op grond van bevolkingssamenstelling, significante verschillen tussen dorpen met- en zonder voorzieningen in de provincie Groningen?
- Zijn er, op grond van huishoudensamenstelling, significante verschillen tussen dorpen met- en zonder voorzieningen in de provincie Groningen?

1.3. Opbouw thesis

In dit onderzoek wordt studie gedaan naar de invloed van voorzieningen op de krimp van dorpen in de provincie Groningen. Ten grondslag aan dit onderzoek, liggen een aantal theorieën over krimp en voorzieningen. Deze worden in hoofdstuk twee besproken. Vervolgens worden de onderlinge verbanden samengevat in een conceptueel model. In hoofdstuk vier worden de gebruikte data en analyses besproken, waarna in hoofdstuk vijf de resultaten weergegeven worden. Dit onderzoek wordt in de hoofdstukken zes en zeven afgesloten met conclusies en aanbevelingen.

2. Theoretisch kader

2.1. Krimp

Krimp kan omschreven worden als een afname van de bevolking (Haartsen & Van Wissen, 2012; Leede & Ensink, 1993). Volgens Donner (2011) is deze definitie te vaag. Hij definieert krimp als: “een substantiële en structurele daling van de bevolking en huishoudens in een regio” (Donner 2011, p.1). Donner, die zich baseert op het Interbestuurlijk Actieplan Bevolkingsdaling, verstaat onder substantieel en structureel: een daling van 10% van de bevolking tussen 2008 en 2025. Op grond van deze definitie heeft de overheid een aantal krimpregio's aangewezen: noordoost Groningen, zuid Limburg en Zeeuws Vlaanderen. Ook Dam et al. (2006) zijn van mening dat demografische krimp pas na een langere periode vastgesteld kan worden zonder daarbij een uitspraak te doen over de minimale lengte van zo'n periode. Demografische krimp kan volgens hen gedefinieerd worden in termen van bevolkingsaantallen (aantallen inwoners of huishoudens), bevolkingssamenstelling (leeftijd en etniciteit) en huishoudenssamenstelling (omvang, levensfase, inkomen) waarbij samenstellende delen van de bevolking afnemen (Dam et al., 2006).

Hospers merkt op dat krimp niet alleen een kwestie is van getallen maar ook van het verhaal achter de krimp. Daarom onderscheidt hij harde en zachte krimp waarbij harde krimp de 'harde' cijfers zijn, zoals het aantal inwoners. Relevanter dan de harde cijfers, is het verhaal er achter (zachte krimp). Het wegtrekken van bijvoorbeeld kansrijke jongeren wijzigt ook de bevolkingssamenstelling. Dit zorgt voor een andere sociale structuur en dat is van grote invloed op de toekomst van het gebied.

Uit bovenstaande mag duidelijk zijn dat krimp niet een eenduidig begrip is. In dit onderzoek wordt de volgende definitie gehanteerd: Krimp is een structurele daling van de bevolking over een lange termijn, die gedefinieerd kan worden in termen van zowel bevolkingsaantallen (aantallen inwoners of huishoudens) als bevolkingssamenstelling (leeftijd en etniciteit) en huishoudenssamenstelling (omvang, levensfase, inkomen) waarbij samenstellende delen van de bevolking afnemen.

2.1.1 Bevolkingsaantallen

Zoals uit de definitie blijkt, vormen bevolkingsaantallen één van de factoren die een rol spelen bij krimp. Van Dam et al.(2006) formuleren bevolkingsaantallen als ‘het aantal personen dat op een bepaald tijdstip in een bepaalde regio aanwezig is.’ Belangrijke factoren die hierbij van invloed zijn: vruchtbaarheidscijfer, migratie en het aantal ouderen (Dam et al.,2006; Haartsen en Wissen, 2010). Hospers (2010) gebruikt de volgende definitie: Huidige bevolking + geboortecijfer – sterftcijfer + migratiesaldo.

In Nederland is nog steeds sprake van groei van het bevolkingsaantal maar de verwachting is dat vanaf 2030 het totaal van de Nederlandse bevolking zal afnemen (Haartsen & Van Wissen, 2012; Dam et al., 2006; Mulder, 1993; Hospers, 2010; Haartsen & Venhorst, 2009; Van der Wouw et al., 2012). In sommige regio’s echter is er nu al sprake van het afnemen van de bevolkingsaantallen, met name aan de randen van Nederland: Friesland, Groningen, Drenthe, Limburg en Zeeland (Haartsen & Van Wissen, 2012; Dam et al., 2006; Hospers, 2010; Van der Wouw et al., 2012). De belangrijkste oorzaken hiervan zijn het ontbreken van werk, een goede infrastructuur en voorzieningen (Haartsen & Venhorst, 2009; Egelund & Laustsen, 2007; Hospers, 2010). Dit kan leiden tot een negatieve spiraal: door het afnemen van de bevolkingsaantallen maken minder mensen gebruik van de voorzieningen waardoor de kans groter is dat deze verdwijnen (Haartsen & Van Wissen, 2012; Hospers, 2010; Egelund & Laustsen, 2007; Lyson, 2002; Leede en Ensink, 1993). Dam et al. (2006) noemen dit echter een hardnekkig misverstand dat niet gebaseerd is op feiten. Het verdwijnen van voorzieningen is volgens hen vooral het gevolg van veranderd consumentengedrag en niet van een verminderd potentieel aantal gebruikers. Demografische krimp heeft slechts een versterkend of specifiek effect. Minder kinderen betekent minder vraag naar onderwijs en meer ouderen zal de vraag naar culturele en gezondheidsvoorzieningen doen toenemen.

2.1.2 Bevolkingssamenstelling

Dam et al. (2006) verstaan onder bevolkingssamenstelling: de leeftijdsopbouw en etniciteit van een samenleving. Volgens Hospers (2010), Mulder (1993), Dam & Verwest (2010) is dit wel erg kort door de bocht. Niet alleen leeftijd en etniciteit zijn onderdeel van de bevolkingssamenstelling maar bijvoorbeeld ook inkomen, opleidingsniveau en leefstijl. Dit onderzoek richt zich alleen op de leeftijdsopbouw omdat de overige aspecten lastig te onderzoeken zijn. Bij leeftijdsopbouw worden over het algemeen drie leeftijdsgroepen onderscheiden: jongeren, middenklasse en ouderen (Dam et al., 2006; Hospers, 2010; Derks et al., 2006; Dam & Verwest, 2010). De leeftijdsopbouw is voortdurend aan verandering onderhevig (Haartsen & Wissen, 2012; Dam et al., 2006; Hospers, 2010; Mulder, 1993). Als het aantal jongeren sterker afneemt dan het overige deel van de bevolking, is er sprake van ontgroening. Neemt daarentegen het aantal ouderen sterker toe, dan wordt gesproken van vergrijzing (Dam et al., 2006; Hospers, 2010; Mulder, 1993). Over wat precies jongeren zijn, wordt verschillend gedacht. Dam et al. (2006) spreken bij jongeren over de leeftijd 0-20 jaar

terwijl Derks et al. (2006) veertien jaar als leeftijdsgrens nemen. Over ouderen bestaan minder meningsverschillen. Algemeen wordt 65 jaar als ondergrens genomen (Dam et al., 2006; Dam & Verwest, 2010; Derks et al., 2006).

In Nederland is sprake van vergrijzing omdat het aantal geboorten afneemt en de levensverwachting toeneemt (Haartsen & Van Wissen, 2012; Dam et al., 2006; Hospers, 2010; Mulder, 1993). In Nederland was op 1 januari 2012 zestien procent van de totale bevolking 65 jaar en ouder (Dam et al., 2006; Giesbers et al, 2013). Er zijn echter regionaal grote verschillen. In de periferie is de vergrijzing vijf keer zo groot als in de jongste gemeenten (Garssen, 2011). Dit komt mede omdat vanuit de regio veel jonge mensen, voor studie of werk, naar de Randstad vertrekken waar ze vaak blijven 'hangen'. Het gevolg hiervan is onder anderen dat, in de periferie, het aantal vrouwen tussen de 25 en 35 jaar afneemt waardoor er minder kinderen geboren worden (Haartsen & Van Wissen, 2012; Van Dam et al., 2006; Mulder, 1993; Hospers, 2010; Haartsen en Venhorst, 2009).

Voorzieningen zijn volgens Dam et al. (2006) zeer gevoelig voor de bevolkingssamenstelling omdat voorzieningen vaak afhankelijk zijn van mensen in een bepaalde leeftijdscategorie. Zo is een basisschool sterk afhankelijk van de toevoer van jonge kinderen. Een hoog geboortecijfer zorgt voor grotere toevoer van leerlingen met als gevolg dat er meer vraag is naar onderwijsvoorzieningen en omgekeerd betekent minder leerlingen dat scholen verdwijnen.

2.1.3 Huishoudensamenstelling

Dam et al. (2006), Hospers (2010), Mulder (1993), Dam & Verwest (2010), Derks et al. (2006) definiëren huishoudensamenstelling als het geheel van eenpersoonshuishoudens, huishoudens zonder kinderen en huishoudens met kinderen. In Nederland neemt het aantal huishoudens toe door de groei van de bevolkingsaantallen, de toename van het aantal een- en tweepersoonshuishoudens. Belangrijkste oorzaken hiervan zijn scheiding, vergrijzing, anticonceptie en verandering in relativetvorming. In 2005 waren er zeven miljoen gezinnen en de verwachting is dat in 2025 dit aantal acht miljoen zal bedragen (Dam et al., 2006; Hospers, 2010; Mulder, 1993).

Ook hier zijn regionaal grote verschillen. In de periferie neemt het aantal huishoudens, ondanks de vergrijzing, niet toe maar juist af. Ontgroening is hiervan één van de belangrijkste oorzaken (Dam et al., 2006; Dam & Verwest, 2010).

2.2. Voorzieningen

Nederland kent talloze voorzieningen die zowel een primaire als ook een secundaire betekenis hebben (Van der Wouw et al., 2012). De primaire rol is serviceverlening en deze is per voorziening verschillend, zoals zorg verlenen, ontspanning bieden of voedselvoorziening. Daarnaast hebben veel voorzieningen een secundaire betekenis omdat het plekken zijn waar mensen elkaar ontmoeten, waar nieuws of privé kwesties met elkaar besproken worden en vriendschappen worden opgebouwd. Inwoners van een dorp willen dan ook graag voorzieningen behouden (Haartsen & Van Wissen, 2012; Witten et al., 2001; Lyson, 2002; Egelund & Laustsen, 2007; Grinsch & Tiege, 2011; Van der Wouw et al, 2012;). De vraag is echter of door het ontbreken van voorzieningen de leefbaarheid afneemt en de krimp versterkt wordt. Volgens Thissen (2010), Visser (2006), Van der Wouw et al. (2012) en Barakat (2009) is dit niet het geval. Zij zijn van mening dat de woonkeuze van mensen nauwelijks bepaald wordt door de aanwezigheid van voorzieningen. Dorpen veranderen namelijk steeds meer van autonome dorpen, waar zowel gewerkt als gewoond wordt, naar woondorpen waar alleen gewoond wordt. De kwaliteit van de woning is veel belangrijker dan de lokale aanwezigheid van allerhande voorzieningen. De meeste dorpsbewoners zijn mobiel genoeg om de gewenste voorzieningen te bereiken en bovendien wordt, door internet en een betere infrastructuur, het sociale netwerk van mensen vergroot. Om te kunnen participeren in sociaal-ruimtelijke activiteiten, zoals school, werk en recreatie, wordt vaker het dorp verlaten. Inwoners van kleine kernen hebben door deze verandering een andere houding gekregen ten opzichte van hun woonkern en daarmee het begrip leefbaarheid. Het ontbreken van voorzieningen hoeft dan ook niet automatisch afbreuk te doen aan de aantrekkelijkheid van een woonplaats, laat staan dat het leidt tot demografische krimp. Andere factoren, zoals werkgelegenheid, leegstand, huizenprijzen, sociale status en veiligheid, spelen een veel grotere rol (Barakat, 2009; Dam et al., 2006; Hospers, 2006). Het is dan ook niet onwaarschijnlijk dat de aardbevingen in noordoost Groningen een grotere schok geven voor leefbaarheid en krimp.

Ook Derks et al. (2006) erkennen de invloed van de genoemde factoren maar ook veronderstellen zij dat de afname van het voorzieningenniveau wel degelijk leidt tot vermindering van de aantrekkelijkheid van een dorp met als gevolg versterkte krimp. Deze krimp ontstaat niet zozeer door het wegtrekken van de huidige bewoners maar omdat een dorp zonder voorzieningen minder aantrekkelijk is voor potentiële inwoners (Haartsen & Van Wissen, 2012; Dam et al., 2006). Dit wordt bevestigd door Leede & Ensink (1993) die constateren dat in toenemende mate gezinshuishoudens uit kleinere nederzettingen vertrekken ten gevolge van het ontbreken van basisvoorzieningen.

Dam et al (2006) constateren dat, door de toegenomen mobiliteit en welvaart, het ontbreken of verdwijnen van voorzieningen niet zozeer invloed zal hebben op de bevolkingsaantallen maar wel op bepaalde leeftijdsgroepen en dus op de bevolkingssamenstelling.

Belangrijke basisvoorzieningen voor een dorp zijn, volgens Dam et al. (2006), Haartsen & Wissen (2012), Laustsen (2007) en Dam & Verwest (2010), onder andere basisscholen, winkels en huisartsen. Zij zijn medebepalend voor de aantrekkelijkheid van een dorp en daarmee van invloed op krimp of groei.

2.2.1 De basisschool

Volgens Haartsen & Wissen (2012), Dam et al. (2006) en Lyson (2002) heeft de basisschool een positieve invloed op de leefbaarheid in een dorp. Bij een basisschool is niet alleen de primaire functie van belang maar zeer zeker ook de secundaire functie want het is dé plek waar jong en oud samen komen en vriendschappen worden opgebouwd. Lyson (2002) concludeert dan ook dat dorpen zonder basisschool gevoeliger zijn voor krimp dan dorpen met een basisschool. Van Ruijven (2012) en Dam et al. (2006) voegen daar aan toe dat een basisschool kan zorgen voor vergroening in het dorp omdat er meer gezinnen met kinderen komen wonen.

Dit laatste wordt tegengesproken door Haartsen & Wissen (2012), Barakat (2009), Grinsch & Tiege (2011), Van der Wouw et al. (2012). Zij geven aan dat basisscholen een positieve invloed hebben op de leefbaarheid maar het verdwijnen of de afwezigheid van een basisschool zal niet zorgen voor extra krimp of vergrijzing van het dorp. Barakat (2009) en Haartsen & Wissen (2012) en Van der Wouw et al. (2012) zien als reden dat ouders, door de toename van de mobiliteit en een mentaliteitsverandering, hun kinderen gemakkelijker naar een basisschool in een naburig dorp brengen.

2.2.2 De supermarkt

Het aantal supermarkten in Nederland is de afgelopen 40 jaar met de helft afgenomen (Dam et al., 2006). Door de toegenomen mobiliteit, internetbestellingen en welvaart zijn winkels om de hoek niet meer nodig (Dam et al., 2006; Derks., 2006; Maathuis & Peters, 2004). Ze zijn echter ook van mening dat niet alleen gekeken moet worden naar bevolkingsaantallen maar ook naar bevolkingssamenstelling en huishoudenssamenstelling. De afwezigheid van een supermarkt zal misschien niet leiden tot een afname van de totale bevolking van een dorp maar wellicht wel tot afname van een specifieke groep, namelijk de ouderen. Dam et al. (2006) en Dam & Verwest (2010) geven aan dat ouderen, die vaker minder mobiel zijn, een supermarkt in de buurt nodig hebben. Derks et al. (2006, p19) schrijven: 'Winkels zijn belangrijke voorzieningen in een leefgemeenschap. Voor de toenemende groep senioren is.

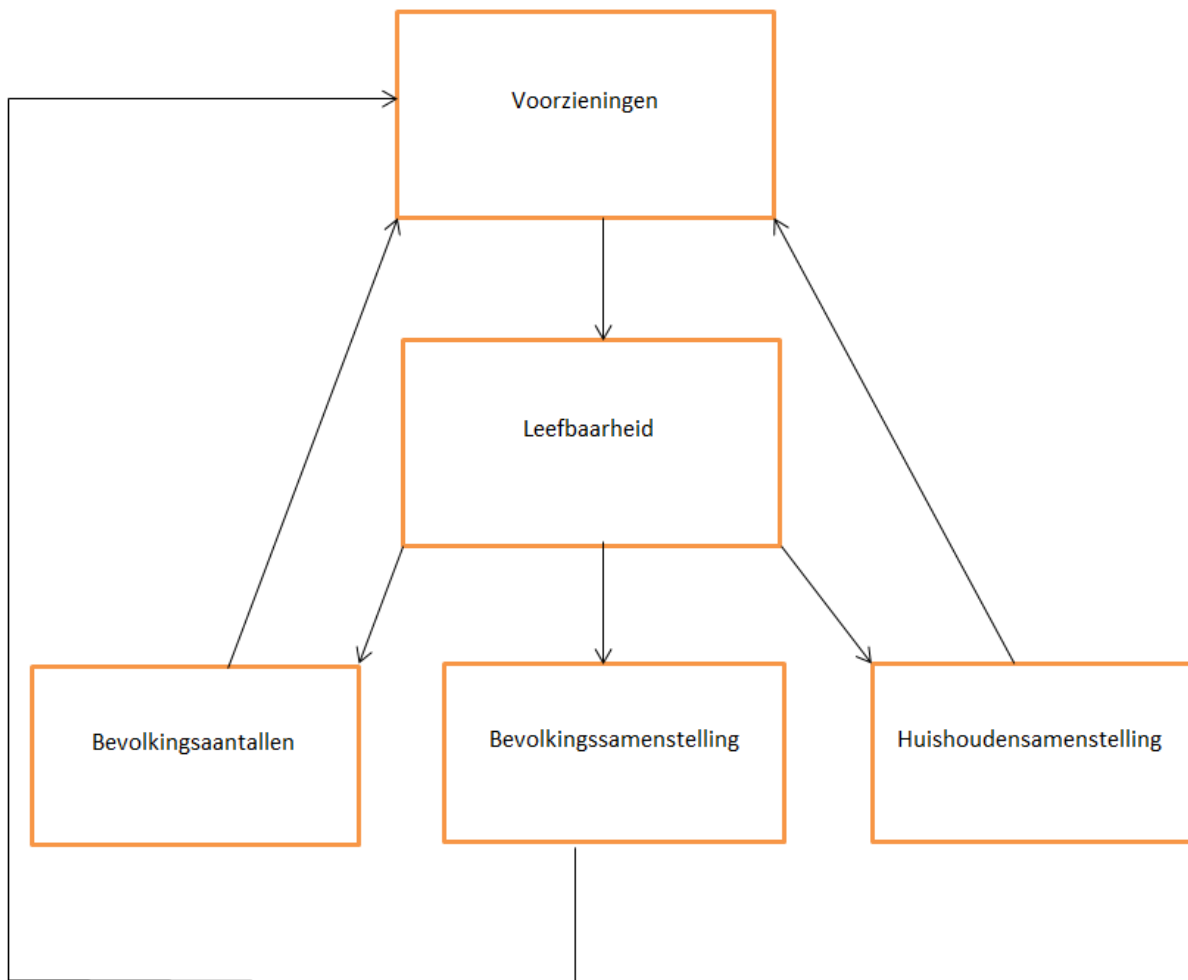
2.2.3 De huisarts

Door vergrijzing en de toename van het aantal ouderen neemt de vraag naar gezondheidszorgvoorzieningen toe (Brouwer et al., 2006). Deze toenemende vraag is zowel te zien in dorpen als in steden. Met name voor ouderen is een huisarts in de buurt van belang omdat zij minder mobiel zijn en vaker gebruik maken van een huisarts (Dam et al., 2006; Derks, 2006). Dit betekent dat waarschijnlijk dezelfde tendensen te zien zijn als bij

supermarkten, namelijk dat het aantal ouderen toeneemt en daarmee het aantal eenpersoonshuishoudens en het aantal huishoudens zonder kinderen (Dam et al., 2006; Derks et al., 2006; Maathuis & Peters, 2004). Harde cijfers echter zijn niet terug te vinden in de literatuur.

Uit de verschillende onderzoeken blijkt dus dat het belang van voorzieningen door bijna iedereen wel erkend wordt, maar dat de meningen over de relatie tussen voorzieningen en krimp sterk verschillen. Daarom kan geen eenduidige en algemene conclusie getrokken worden ten aanzien van de invloed van voorzieningen op krimp.

3. Conceptueel model

Figuur 1.1. Conceptueel model (bron: Mart Sijtsema)

Het conceptueel model kan als volgt omschreven worden: Voorzieningen zijn van invloed op de leefbaarheid en daarmee op de drie aspecten van krimp, te weten: bevolkingsaantallen, bevolkingssamenstelling en huishoudensamenstelling. (Haartsen & Van Wissen, 2012; Hospers, 2010; Egelund & Laustsen, 2007; Lyson, 2002; Leede en Ensink, 1993). Deze drie aspecten beïnvloeden op hun beurt weer de voorzieningen.

4. Methodologie

4.1 Bronnen en data

Dit onderzoek richt zich op de vraag in hoeverre voorzieningen van invloed zijn op de krimp van dorpen in de provincie Groningen, een krimpregio waar bovendien in veel (kleine) dorpen voorzieningen ontbreken (Donner, 2011; Dam et al., 2006; Haartsen & Wissen, 2012).

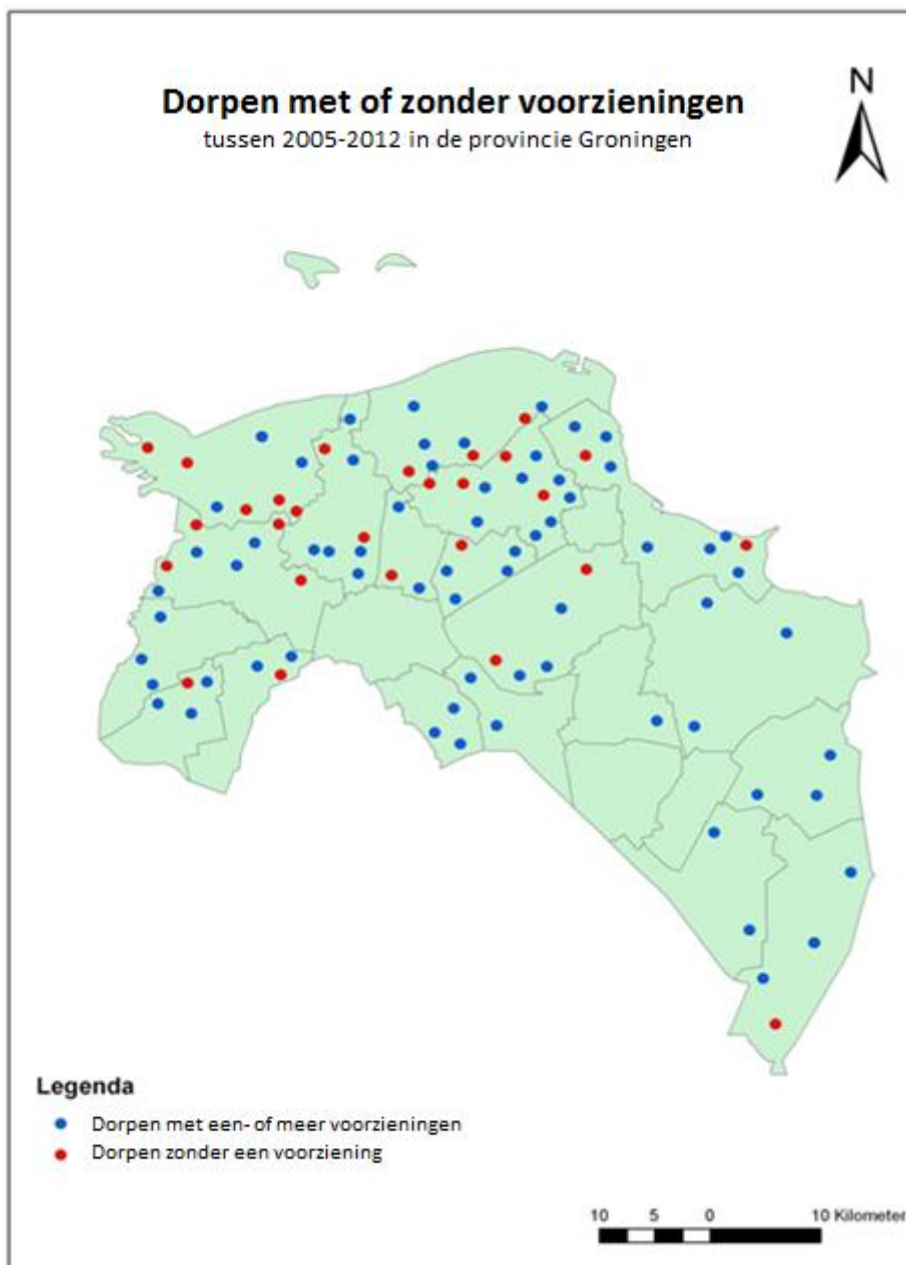
Het gaat in deze om de cijfers en niet om gevoelens die inwoners hebben bij krimp en voorzieningen. Daarom is gekozen voor kwantitatief onderzoek (Hay et al., 2012). De cijfers moeten laten zien of het al dan niet hebben van voorzieningen effect heeft op krimp.

Als eerste is daarom onderzocht welke voorzieningen van belang zijn. Uit literatuur komt naar voren dat winkels, basisscholen, buurthuizen, sportaccommodaties en de aanwezigheid van een huisarts belangrijk zijn voor de leefbaarheid van een dorp. (Dam et al, 2006; Haartsen & Wissen, 2012; Laustsen & 2007; Dam & Verwest, 2010).

Om te weten te komen welke voorzieningen er in dorpen zijn, is gebruik gemaakt van het, via de Rijksuniversiteit van Groningen verkregen, Lisa databestand. Dit bestand bevat alle vestigingen in Nederland waar betaald werk verricht wordt. Hieruit zijn alle dorpen in de provincie Groningen geselecteerd. In het Lisa databestand ontbreken echter de gegevens van buurthuizen waarschijnlijk omdat er van uitgegaan wordt dat in buurthuizen geen betaald werk verricht wordt. Daarom zijn de buurthuizen niet meegenomen in dit onderzoek. Hoewel sportaccommodaties wel in het Lisa databestand voorkomen, zijn deze gegevens minder betrouwbaar omdat lang niet bij alle sportaccommodaties betaald werk verricht wordt. Daarom worden ook de sportaccommodaties niet meegenomen. Dit betekent dat in dit onderzoek onder voorzieningen verstaan wordt: basisscholen, winkels en huisartsen.

Om dorpen zo goed mogelijk met elkaar te kunnen vergelijken en het aantal te beperken, is er voor gekozen om alleen die dorpen te onderzoeken die beschikken over maximaal drie van de genoemde voorzieningen. Van elke voorziening mag er maximaal één aanwezig zijn. Dit levert 85 dorpen op.

In het Lisa databestand komen echter niet de dorpen voor zonder voorzieningen terwijl die juist van belang zijn om de hoofd- en deelvragen te kunnen beantwoorden. Daarom is er naast het Lisa databestand, gebruik gemaakt van een tweede bron, namelijk SMO Groningen. SMO Groningen heeft een lijst gestuurd van 41 dorpen waar geen voorzieningen aanwezig zijn. Dit betekent dat het in totaal om 126 dorpen gaat. In bijlage twee staat beschreven welke dorpen het betreft terwijl figuur 1.2. de spreiding over de provincie Groningen laat zien.

Figuur 1.2. Dorpen met of zonder voorzieningen in de provincie Groningen (bron: Mart Sijtsema)

De derde bron is CBS Statline (2014). Hieruit zijn, voor alle geselecteerde 126 dorpen, de gegevens verzameld die, volgens de definitie van Dam et al. (2006), van belang zijn voor het vaststellen van krimp. In figuur 1.3. is te zien, welke variabelen het betreft.

- **Bevolking**
  - Aantal inwoners tussen 2005-2012
  - Bevolking naar leeftijdscategorie tussen 2005 – 2012
    - 0 tot 15 jaar
    - 15 tot 25 jaar
    - 25 tot 45 jaar
    - 45 tot 65 jaar
    - 65 jaar en ouder
  - Particuliere huishoudens tussen 2005 – 2012
    - huishoudens totaal
    - eenpersoonshuishouden
    - huishouden zonder kinderen
    - huishouden met kinderen
    - gemiddelde huishoudgrootte

Figuur 1.3. Te onderzoeken variabelen (bron: CBS Statline)

Tijdspanne:

Dam et al. (2006) geven aan dat krimp pas geconstateerd kan worden over een langere periode, zonder dat zij daarbij een termijn aangeven. In dit onderzoek is gekozen voor een periode van acht jaar (2005 – 2012) omdat over deze periode de benodigde gegevens beschikbaar zijn.

Aantal inwoners

Zowel voor dorpen met voorzieningen als zonder voorzieningen, is het aantal inwoners onderzocht en vervolgens met elkaar vergeleken om te kijken of er significante verschillen zijn.

Bevolking naar leeftijdscategorie:

De leeftijd van de bevolking is van belang voor de te onderzoeken bevolkingssamenstelling. In de literatuur worden in het algemeen drie leeftijdscategorieën gehanteerd: jongeren, middenklasse en ouderen (Dam et al.,2006; Hospers, 2010) maar hierbij worden geen leeftijdsgrenzen aangegeven. In dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van de indeling van CBS statline:

0-15 jaar , 15-25 jaar, 25-45 jaar, 45-65 jaar, 65 jaar en ouder.

Vergroening betekent in dit onderzoek dan ook de leeftijdsgroep 0 – 15 jaar ten opzichte van de rest van de bevolking. Vergrijzing houdt dan in dat het aantal 65 jarigen en ouder toeneemt ten opzichte van de rest van de bevolking.

Particuliere huishoudens

De samenstelling van huishoudens is onderdeel van krimp. Onderzocht wordt of er in deze significante verschillen bestaan tussen dorpen met en dorpen zonder voorzieningen.

4.2. Analyse

Alle verkregen gegevens zijn ingevoerd in SPSS. Allereerst zijn dorpen verwijderd die tussen 2005 en 2012 vreemde afwijkingen lieten zien, zoals dorpen die in korte tijd een grote schommeling in bewonersaantallen vertonen. Hier kan bijvoorbeeld een gemeentelijke herinrichting aan ten grondslag liggen. Vervolgens is per dorp de ontwikkeling van bevolkingsaantallen, bevolkingssamenstelling (per leeftijdscategorie) en huishoudenssamenstelling (per huishouden) tussen 2005 en 2012 in kaart gebracht.

Om antwoord te krijgen op de hoofd- en deelvragen zijn er per deelvraag verschillende toetsen uitgevoerd.

Met een independent sample T-test is onderzocht of de gestelde deelvraag significant van elkaar verschillen. Dorpen zonder een voorziening krijgen hierbij een dummy variabele 0 en dorpen met een of meer voorzieningen een dummy variabele 1 (Norušis, 2008). Vervolgens is met behulp van een meervoudig lineaire regressie model gekeken welke voorzieningen afzonderlijk van elkaar significant verschillen per deelvraag. Een meervoudig lineaire regressie model kan echter pas uitgevoerd worden als de invoerwaarden normaal verdeeld zijn. Daarom is er eerst een residuen analyse uitgevoerd. Bij alle residuen analyses bleek dat de waarden normaal verdeeld waren en dat dus elke meervoudige lineaire regressie uitgevoerd mocht worden (Norušis, 2008)..

Als uit de meervoudige lineaire regressie blijkt dat een uitkomst significant is, wordt met een Pearson correlation test bepaald of het verband negatief dan wel positief is en ook hoe sterk of zwak dit verband is.

4.3 Hypothese

Aan de hand van het theoretisch kader en het conceptueel model stelt dit onderzoek de volgende hypothesen:

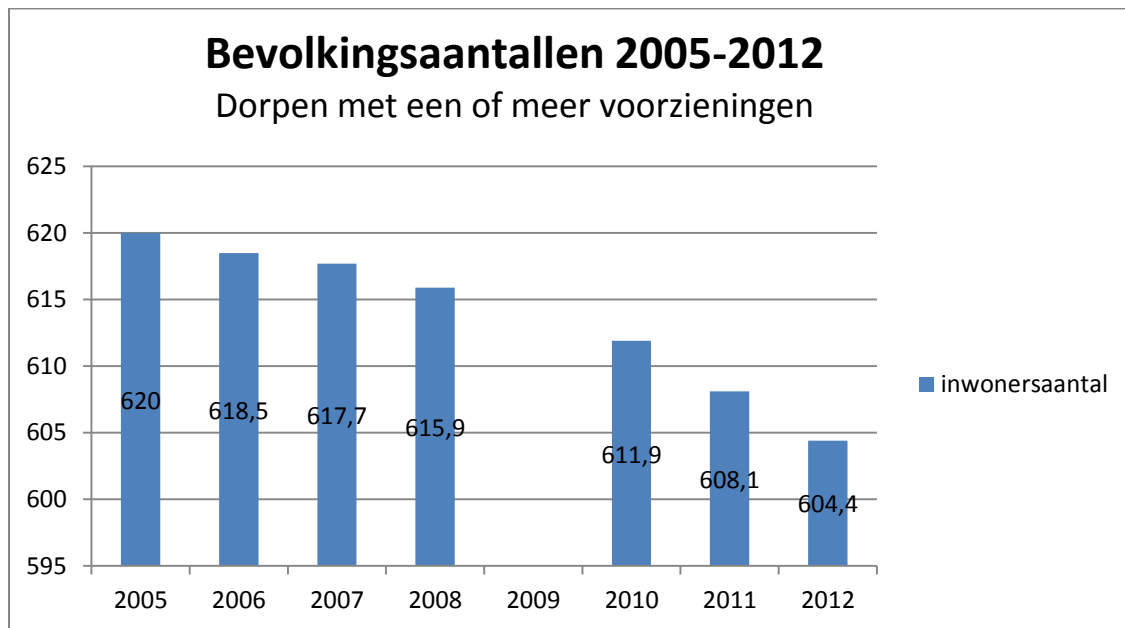
1. Er zijn significante verschillen in krimp tussen dorpen met en zonder voorzieningen.
2. Er zijn significante verschillen in bevolkingsaantallen tussen dorpen met en zonder voorzieningen.
3. Er zijn significante verschillen op basis van de bevolkingssamenstelling tussen dorpen met en zonder een supermarkt, basisschool en huisarts.
4. Er zijn significante verschillen in huishoudenaantallen tussen dorpen met en zonder voorzieningen.
5. Er zijn significante verschillen op basis van de huishoudenssamenstelling tussen dorpen met en zonder een supermarkt, basisschool en huisarts.

5. Resultaten

In deze scriptie wordt onderzocht of het al dan niet hebben van voorzieningen, significante gevolgen heeft voor de krimp van dorpen in de provincie Groningen. Op grond van de definitie van Dam et al. (2006) zijn drie aspecten van krimp onderzocht, namelijk: bevolkingsaantallen, bevolkingssamenstelling en huishoudenssamenstelling.

5.1. Bevolkingsaantallen

Figuur 1.4. Bevolkingsaantallen van dorpen met een of meer voorzieningen tussen 2005-2012 (bron: CBS Statline, 2014)

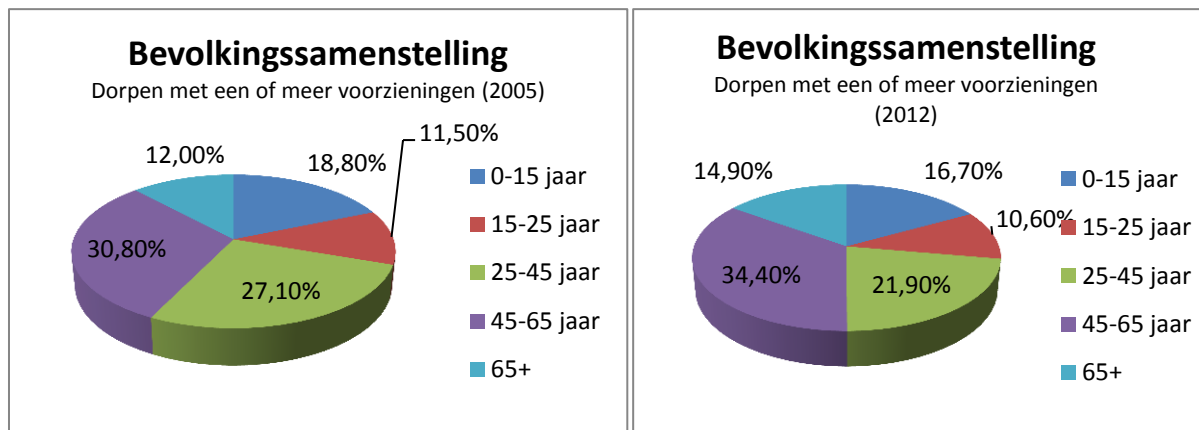
Figuur 1.5. Bevolkingsaantallen van dorpen zonder voorzieningen tussen 2005-2012 (bron: CBS Statline, 2014)

Onderzocht zijn 85 dorpen, in de provincie Groningen, die tussen 2005 en 2012 een of meer voorzieningen hadden. De gemiddelde bevolkingsafname in deze dorpen is 2,51 procent.

Daarnaast zijn 41 dorpen onderzocht die tussen 2005 en 2012 geen voorzieningen hadden. Deze dorpen kregen te maken met een bevolkingsafname van 4,85 procent. De bevolkingsafname van deze dorpen is dus sterker dan van dorpen met voorzieningen. De bevolkingsafname past in de lijn van de bevolkingsaantallen in Nederland waar nog steeds sprake is van een gemiddelde bevolkingstoename maar van een bevolkingsafname in delen van de periferie, waaronder Groningen (Haartsen & Van Wissen, 2012; Dam et al., 2006; Hospers, 2010 ; Mulder, 1993; Van der Wouw et al., 2012).

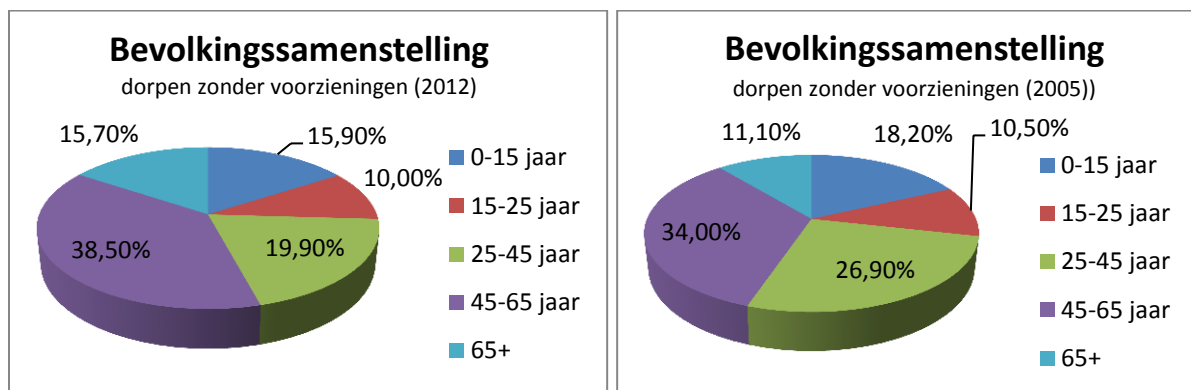
In dit onderzoek blijkt, uit de resultaten van de independent sample T-test blijkt, dat er geen significante verschillen zijn in de bevolkingsaantallen tussen dorpen met en zonder voorzieningen in de provincie Groningen (zie bijlage 1.2.). Uit de meervoudige lineaire regressie blijkt ook dat er geen significant verschil is tussen voorzieningen, los van elkaar, op de bevolkingsaantallen (zie bijlage 1.1). Dit resultaat wijkt af van Lyson (2002) die in zijn onderzoek wel significante verschillen in de bevolkingsaantallen constateert. Daarentegen komen de resultaten van dit onderzoek betreffende Groningen, overeen met Haartsen & Van Wissen (2012), Barakat (2009), Grinsch & Tiege (2011) en Van der Wouw et al. (2012) die concluderen dat het ontbreken van voorzieningen geen invloed heeft op krimp.

5.2. Bevolkingssamenstelling.

Figuur 1.6. Bevolkingssamenstelling van dorpen met een of meer voorzieningen in 2005 en 2012 (bron: Mart Sijtsema)

Figuur 1.6. laat zien dat in dorpen met een of meer voorzieningen, de leeftijdscategorieën 0 - 15 jaar, 15 – 25 jaar en 25 – 45 jaar in meer of mindere mate afnemen. Een toename daarentegen is te zien in de leeftijdscategorieën 45 – 65 jaar en 65 jaar en ouder.

Figuur 1.7. Bevolkingssamenstelling van dorpen zonder voorzieningen in 2005 en 2012 (bron: Mart Sijtsema)

Uit figuur 1.7. blijkt dat, van 2005 – 2012, de bevolkingssamenstelling in dorpen zonder voorzieningen een vergelijkbare ontwikkeling heeft, als die van dorpen met voorzieningen want ook in dorpen zonder voorzieningen, nemen de leeftijdscategorieën 0 - 15 jaar, 15 – 25 jaar en 25 – 45 jaar in meer of mindere mate af terwijl de leeftijdscategorieën 45 – 65 jaar en 65 jaar en ouder toenemen.

De resultaten uit de figuren 1.6. en 1.7. komen overeen met Haartsen & Van Wissen (2012), Dam et al. (2006), Mulder (1993) en Hospers (2010) die concluderen dat in de periferie van Nederland het aantal jongeren afneemt en het aantal ouderen toeneemt.

De vraag is echter of er ook significante verschillen zijn tussen dorpen met voorzieningen en dorpen zonder voorzieningen. Dam et al. (2006), Derks et al. (2006), Dam & Verwest (2006) en Haartsen & Van Wissen (2012) geven aan dat voorzieningen geen gevolgen hebben voor bevolkingsaantallen maar, afhankelijk van de soort voorziening, wel voor bepaalde

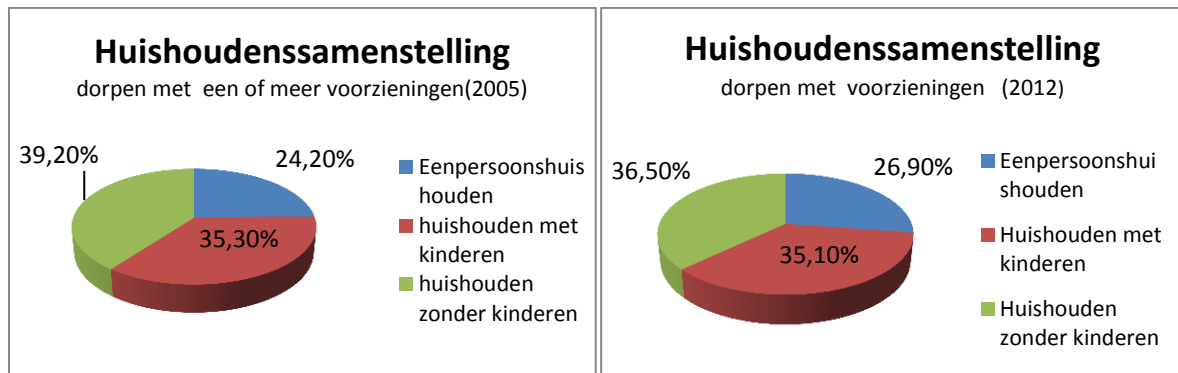
leeftijdsgroepen. Daarom zijn in dit onderzoek de voorzieningen ook afzonderlijk bekeken. Uit het meervoudig lineair regressie model blijkt dat geen enkele voorziening een significant verschil geeft ten aanzien van de verschillende leeftijdscategorieën (zie bijlage 1.1).

Deze resultaten komen niet overeen met van Ruijven en Dam et al. (2006), die aangeven dat een basisschool jongeren aantrekt met als gevolg vergroening. De conclusies van Barakat (2009), Van der Wouw et al. (2012) en Haartsen & Van Wissen (2012) daarentegen sluiten wel aan bij dit onderzoek. Zij geven als verklaring dat, door de toegenomen mobiliteit en mentaliteitsveranderingen, ouders hun kinderen gemakkelijk naar een basisschool in een ander dorp kunnen brengen waardoor een basisschool in het dorp minder noodzakelijk is.

Ook voor een supermarkt en een huisarts gelden dat er geen significante verschillen gevonden zijn tussen dorpen zonder en dorpen met een supermarkt of een huisarts.

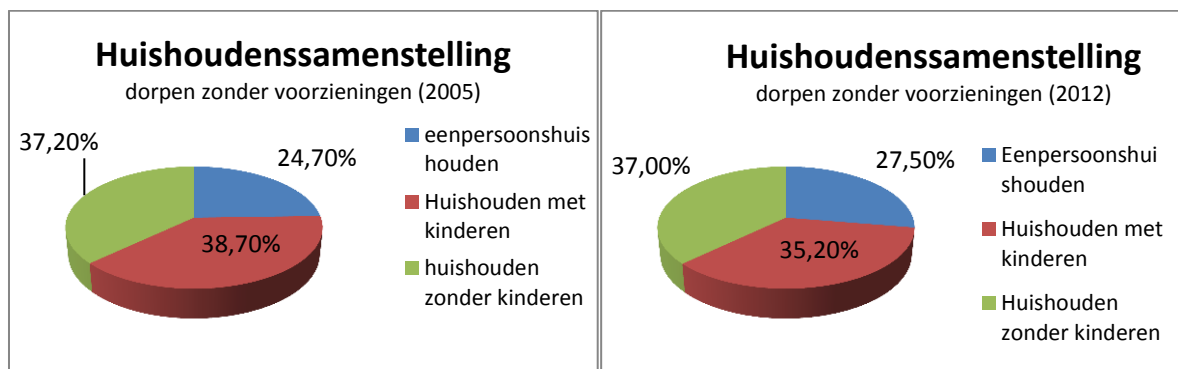
Wel blijkt dat het percentage ouderen in dorpen zonder supermarkt of dokter significant verschilt van dorpen zonder deze voorzieningen (zie bijlage 1.2.). Dorpen met deze voorzieningen zijn meer vergrijsd dan dorpen zonder deze voorzieningen. Dam et al. (2006), Maathuis & Peters (2004) en Derks (2006) geven als mogelijke verklaring dat ouderen minder mobiel zijn en vaker gezondheidsklachten hebben. Ouderen willen daarom graag een winkel of dokter om de hoek. Opgemerkt moet wel worden dat zowel in 2005 als in 2012 sprake is van een significant verschil in vergrijzing waarbij dorpen met een winkel en/of huisarts meer vergrijsd zijn dan dorpen zonder deze voorzieningen. In de genoemde periode is daarin geen wijziging gekomen. De verklaring hiervan kan zijn dat vóór 2005 al veel van de genoemde voorzieningen verdwenen waren.

5.3. Huishoudensamenstelling

Figuur 1.11. Huishoudensamenstelling van dorpen met een of meer voorzieningen in 2005 en 2012 (bron: Mart Sijtsema)

Zoals uit figuur 1.11 blijkt, is tussen 2005 en 2012, in dorpen met voorzieningen het aantal eenpersoonshuishoudens toegenomen, terwijl het aantal huishoudens met en zonder kinderen afgenomen is.

Figuur 1.13. Huishoudensamenstelling van dorpen zonder voorzieningen in 2005 en 2012 (bron: Mart Sijtsema)

Figuur 1.13. laat zien dat dorpen zonder voorzieningen dezelfde tendensen vertonen als dorpen met voorzieningen. Ook hier is sprake van een toename van het aantal eenpersoonshuishoudens en een afname van het aantal huishoudens met en zonder kinderen. Deze resultaten komen overeen met Dam et al. (2006) en Haartsen & Wissen (2012), Hospers (2010) en Van der Wouw (2012). Als oorzaken zien zij: scheiding, vergrijzing, anticonceptie en verandering in relativorming.

Uit de independent Sample t-test blijkt dat, op basis van het totaal aantal huishoudens, er geen significante verschillen zijn tussen dorpen met voorzieningen en dorpen zonder voorzieningen (zie bijlage 1.2). Dit komt overeen met Dam et al. (2006), Derks et al. (2006) en Dam & Verwest (2010).

Evenals voor de bevolkingssamenstelling, geldt ook voor de huishoudensamenstelling dat

niet alleen gekeken moet worden naar het totaal aantal huishoudens maar ook naar de verschillende categorieën afzonderlijk in relatie tot de verschillende voorzieningen. Uit de meervoudige lineaire regressie blijkt dat geen van de voorzieningen significante verschillen laat zien in eenpersoonshuishoudens noch in tweepersoonshuishoudens met en zonder kinderen (zie bijlage 1.1).

Dit resultaat wijkt af van Van Ruijven (2012) en Dam et al. (2006) die verwachten dat een basisschool meer gezinnen met (jonge) kinderen zal aantrekken waardoor de huishoudenssamenstelling verandert.

Ten aanzien van supermarkten is bij de bevolkingssamenstelling geconstateerd dat in dorpen zonder supermarkt er sprake is van meer vergrijzing dan in dorpen met een supermarkt.

Daarom ook mag verwacht worden dat in dorpen zonder supermarkt het aantal eenpersoonshuishoudens en het aantal huishoudens zonder kinderen significant groter zal zijn dan in dorpen met een supermarkt (Derks et al., 2006; Giesbers, 2013; Garssen, 2011). Dat blijkt echter niet zo te zijn.

Deze zelfde conclusie kan getrokken worden ten aanzien van de huisarts. Ook hier zijn geen significante verschillen tussen dorpen zonder en dorpen met een huisarts.

6. Conclusie en adviezen

6.1. Conclusie

De hoofdvraag van dit onderzoek is: In hoeverre hebben voorzieningen invloed op de krimp in dorpen in de provincie Groningen. Het onderzoek heeft dus betrekking op een specifieke situatie en dat geldt ook voor de resultaten en conclusies.

Uitgangspunt in dit onderzoek zijn de drie aspecten van krimp die Dam et al. (2006) onderscheiden: bevolkingsaantallen, bevolkingssamenstelling en huishoudenssamenstelling. Dit onderzoek heeft laten zien dat er in Groningen tendensen zijn die aansluiten bij vergelijkbare onderzoeken: er is sprake van afname van bevolkingsaantallen, het aantal mensen jonger dan 45 jaar en het aantal huishoudens met of zonder kinderen. Daarnaast is er een toename van het aantal 65-plussers en het aantal eenpersoonshuishoudens. Dit komt overeen met Haartsen & Van Wissen (2012), Dam et al. (2006), Hospers (2010), Van der Wouw et al. (2012), Mulder (1993) en Grinsch & Tiege (2011) die deze tendensen waarnemen in de periferie van Nederland, te weten Friesland, Groningen, Drenthe, Limburg en Zeeland.

Bovenstaande tendensen geven een beeld van de regio maar daarmee is nog geen antwoord gegeven op de hoofdvraag omdat de invloed van het ontbreken van voorzieningen op de geconstateerde krimp, nog niet besproken is. Uit dit onderzoek is gebleken dat er in de bevolkingsaantallen geen significante verschillen zijn tussen dorpen met of zonder voorzieningen. Hetzelfde valt grotendeels te concluderen uit het onderzoek naar bevolkingssamenstelling. Er is slechts één significant verschil, namelijk: dorpen met een supermarkt en/of een huisarts zijn significant meer vergrijsd dan dorpen zonder deze voorzieningen. Dam et al. (2006), Maathuis & Peters (2004) en Derks (2006) geven als verklaring dat ouderen minder mobiel zijn en vaker gezondheidsklachten hebben. Zij willen daarom graag een winkel of dokter om de hoek.

Ten aanzien van de huishoudenssamenstelling kan geconcludeerd worden dat er geen significante verschillen gevonden zijn tussen dorpen met en dorpen zonder voorzieningen. Dit geldt zowel voor het totaal aantal huishoudens als voor de afzonderlijke categorieën: eenpersoonshuishoudens, huishoudens met en zonder kinderen.

De conclusie van dit onderzoek luidt dan ook dat het ontbreken van voorzieningen niet significant van invloed is op de krimp van dorpen in de provincie Groningen. Wel moet opgemerkt worden dat een supermarkt en huisarts meer vergrijsd zijn dan dorpen met deze voorzieningen.

Deze conclusie wordt bevestigd door Egelund en Laustsen (2007), Barakat (2009), Haartsen & Van Wissen (2012), van der Wouw et al. (2012), Grinsch & Tiege (2011). Zij geven als verklaring dat, door een betere infrastructuur, de mobiliteit toegenomen is en daarmee de sociale ruimte. Hierdoor zijn mensen minder afhankelijk van voorzieningen in het dorp. Ook individualisering en internet spelen hierin een rol. Dit onderzoek doet echter vermoeden dat de toegenomen mobiliteit minder opgaat voor ouderen.

6.2. Adviezen

- Uit dit onderzoek blijkt dat over het algemeen het ontbreken van voorzieningen de krimp van dorpen niet versterkt. De angst voor een negatieve spiraal lijkt dus ongegrond. Inwoners van dorpen alsook bestuurders moeten er voor waken om deze angst aan te wakkeren. Dit kan namelijk leiden tot negatieve beeldvorming ten aanzien van het (krimpende) dorp.
- Uit dit onderzoek blijkt dat over het algemeen het ontbreken van voorzieningen de krimp van dorpen niet versterkt. Echter is wel aangetoond dat er meer ouderen (65+) wonen in dorpen met een winkel en/of huisarts. Ouderen trekken dus naar specifieke voorzieningen toe vanwege hun immobiliteit. Wanneer dorpen zich op ouderen willen focussen, is het van belang om specifieke voorzieningen in het dorp te hebben.
- De toegenomen mobiliteit doet het belang van voorzieningen voor de leefbaarheid in dorpen afnemen. Daarom is het wellicht verstandig om vooral te investeren in infrastructuur en communicatiemiddelen zoals (snel) internet.

7. Aanbevelingen voor verder onderzoek

In dit onderzoek is onderzocht in hoeverre voorzieningen invloed hebben op krimp. Hierbij hebben drie voorzieningen als voorbeeld gediend, namelijk: de supermarkt, de basisschool en de huisarts. Op basis van deze drie voorzieningen zijn de conclusies getrokken. Om een nog beter beeld te krijgen is het van belang om meer voorzieningen in het onderzoek te betrekken, te denken valt aan buurthuizen en sportvoorzieningen.

In dit onderzoek is geen onderscheid gemaakt in de aard van de dorpen, zoals woondorpen en autonome dorpen (Van der Wouw et al., 2012). Een dergelijk onderscheid kan andere resultaten laten zien.

Dit onderzoek is één van de vele onderzoeken die gedaan zijn naar de relatie tussen voorzieningen en krimp. De resultaten van de onderzoeken verschillen, mede door regionale factoren. Om een algemene conclusie te kunnen trekken, is het van belang dat in meer regio's, zowel kwantitatief als kwalitatief onderzoek, gedaan wordt naar de rol van voorzieningen in krimpgebieden.

Deze studie betreft een kwantitatief onderzoek. Dat wil zeggen dat voornamelijk gekeken is naar de cijfers. Hieruit is gebleken dat tussen dorpen zonder voorzieningen en met voorzieningen geen significante verschillen zijn ten aanzien krimp. Dit doet vermoeden dat er ook geen verschil is in leefbaarheid maar dit is niet onderzocht. De mogelijkheid bestaat dat de leefbaarheid in dorpen zonder voorzieningen wel minder is maar niet zodanig dat mensen besluiten om te vertrekken. Misschien ook hebben mensen niet de mogelijkheid om te vertrekken. Aanvullend (kwalitatief) onderzoek naar leefbaarheid kan hier beter inzicht in geven.

In dit onderzoek is gebleken dat voorzieningen nauwelijks van invloed zijn op krimp. Daarom is onderzoek naar andere factoren wellicht gewenst, zoals werkgelegenheid, huizenprijzen en infrastructuur.

10. Literatuurlijst

B., F. (2009). *A 'recipe for depopulation'? School closures and regional population decline in Saxony*. Geraadpleegd op 29-11-2013 via: <http://epc2010.princeton.edu/papers/100138>.

Brouwer, W., H., Sixma, D., Delnoij & Meulen-Art, S. van der. (2006). *Ontwikkeling van de vraag- Aanbod-Analyse-Monitor*. Utrecht: NIVEL

Dam, F. van, Groot, C., Verwest, F. (2006). *Krimp en ruimte: bevolkingsafname, ruimtelijke gevolgen en beleid*. Rotterdam: NAI uitgevers.

Derks, W., Hovens, P., Klinkers, L. (2006). *De krimpende stad; ontgroening, vergrijzing, krimp en de gevolgen daarvan voor de lokale economie*. Den Haag: SDU uitgever.

Donner, J.P.H. (2011) *Geografische afbakening van de anticipeergebieden*. Ministerie Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Den Haag.

Egelund, N., Laustsen, H. (2007). School closure: what are the consequences for the local society? *Scandinavian Journal of Educational Research*, 50 (4), 429-439.

Garssen, J. (2011). *Demografie van de vergrijzing*. Geraadpleegd op 13-10-2013 via <http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/9F0DEB0A-8529-4951-92B2-1DF29352C75F/0/2011k2b15p15art.pdf>

Giesbers, H., Verweij, A., Beer, J. (2013). *Vergrijzing: Wat is de huidige situatie?* Geraadpleegd op 12-10-2013 via <http://www.nationaalkompas.nl/bevolking/vergrijzing/huidig/>.

Grinsch, F., Tiege, E. (2011). *Met plezier naar een goede basisschool in de buurt*. Groningen: Centrum Maatschappelijke Ontwikkeling (CMO).

Haartsen, T., Wissen, L. van (2012). Causes and consequences of regional population decline for primary schools. *Tijdschrift voor Economische en Sociale geografie*, 103(4), 487-496.

Haartsen, T., Venhorst., V. (2009). Planning for decline: anticipating on population decline in the Netherlands. *Tijdschrift voor economische en Sociale Geografie*, 101 (2), 218-227.

Hay, I., Dunn, K. Winchester, H.P.M. & Rofo, M.W., (2010). *Qualitative Research Methods in Human Geography*, Chapter 1 and 6. Third edition, Ontario: Oxford.

Hospers, G.J. (2010). *Krimp!*. Amsterdam: SUN.

Leede, J.J. de, Ensink. (1993). *Leefbaarheid in landelijke gebieden, een kwestie van aandacht*. Den Haag: VNG.

Lyson, T, A. (2002). What does a school mean to a community? Assessing the social and economic benefits of school to rural villages in New York. *Journal of Research in Rural Education*, vol. 17 (no. 3), 131-137.

Mulder, C, H. (1993) *Migration Dynamics: A life Course Approach*. Thesis Publishers: Amsterdam.

Maathuis, S & Peters, R. (2004). *De huiskamer van de toekomst? Gemeenschapsaccomodaties in kleine plattelandskernen*. Rapport 200. Wageningen: Van Gils B.V.

Norušis, M.J. (2008). *SPSS 16.0 Guide to Data Analysis*. Upper Saddle River: Prentice Hall Inc.

Rijk, VNG & IPO (2011) *Interbestuurlijke Voortgangsrapportage Bevolkingsdaling*. Het Rijk, Vereniging van Nederlandse Gemeenten & Interprovinciaal Overleg. Den Haag: Sdu Uitgevers bv.

Rijksoverheid (2013). *Oorzaken en gevolgen bevolkingskrimp*. Geraadpleegd op 11-10-2013 via <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/bevolkingskrimp/oorzaken-en-gevolgen-bevolkingskrimp>.

Ruijven, E.C.M., Jokhan, M., Crommentuijn, L. (2012). *Leefbare dorpen zonder school*. Leeuwarden: Partoer.

Statline (2013). *Woonplaatsen Nederland*. Geraadpleegd op 11-12-2013 via: <http://statline.cbs.nl/StatWeb/selection/default.aspx?VW=T&DM=SLNL&PA=81829ned&D1=a&D2=774%2c1378&HDR=T&STB=G1>.

Thissen, F. (2010). Een krimpend en vitaal dorp; opzoek naar een perspectief voor een vitaal Sas van Gent. *Open Sas, Belvedere gebiedsvisie*, 79-95.

Verwest, F. & Dam, F. van (2010). *Van bestrijden naar begeleiden: demografische krimp in Nederland. Beleidsstrategieen voor huidige en toekomstige krimpregio's*. Den Haag/Bilthoven: Planbureau voor de Leefomgeving.

Visser, P. & F. van Dam (2006). *De prijs van de plek; Woonomgeving en woningprijs*. Rotterdam/Den Haag: NAI uitgevers.

Witten, K, T. McCreanor, Kearns, R., Ramasubramanian, L. (2001). The Impacts of a School Closure on Neighbourhood Social Cohesion: Narratives from Invercargill, New Zealand. *Health & place* 7, 307-317.

Wouw, D. van der., Kraker, P., Schellekens, H. (2012). *Sluit de basisschool: sluit het dorp?* Middelburg: Scoop.

Bijlagen

1. Statistische toetsen

1.1 Meervoudig lineaire regressie modellen

Deelvraag 1

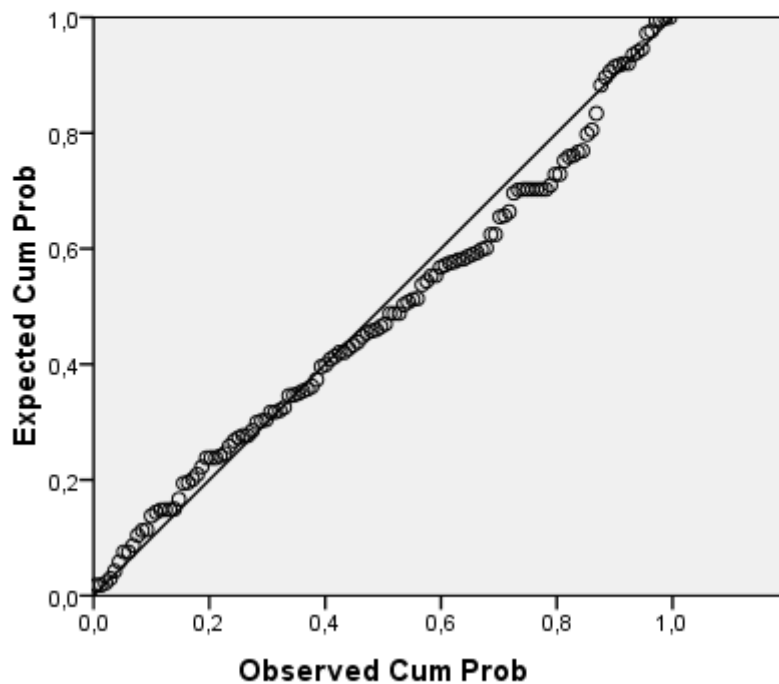
Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-3,378	,918		-3,678	,000
	supermarkt	-,386	1,585	-,027	-,244	,808
	Basisschool	1,080	1,295	,083	,834	,406
	Dokter	-1,181	1,591	-,082	-,743	,459

a. Dependent Variable: aantallen

Normal P-P Plot of Regression Standardized Residual

Dependent Variable: aantallen

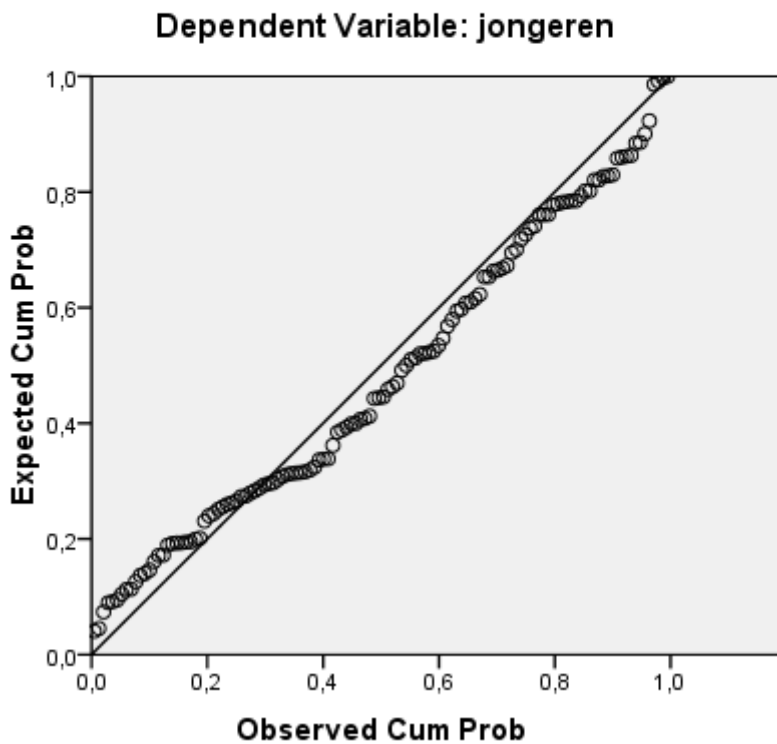
Deelvraag 2

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-11,098	3,054		-3,633	,000
	supermarkt	6,573	5,271	,139	1,247	,215
	Basisschool	-4,438	4,308	-,103	-1,030	,305
	Dokter	-1,792	5,291	-,037	-,339	,735

a. Dependent Variable: jongeren

Normal P-P Plot of Regression Standardized Residual

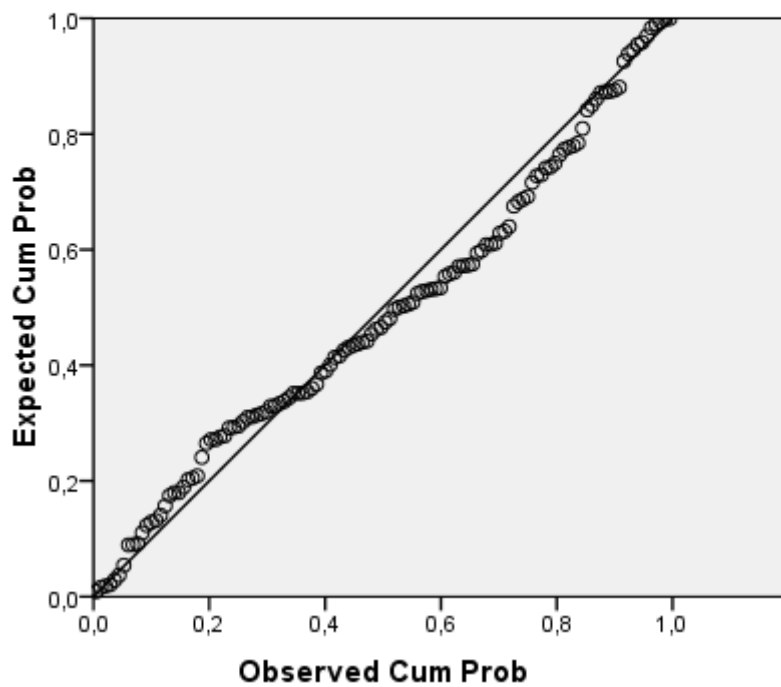

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	43,246	5,588		7,738	,000
	supermarkt	-11,257	9,643	-,127	-1,167	,245
	Basisschool	-16,369	7,881	-,202	-2,077	,270
	Dokter	3,679	9,680	,041	,380	,705

a. Dependent Variable: ouderen

Normal P-P Plot of Regression Standardized Residual

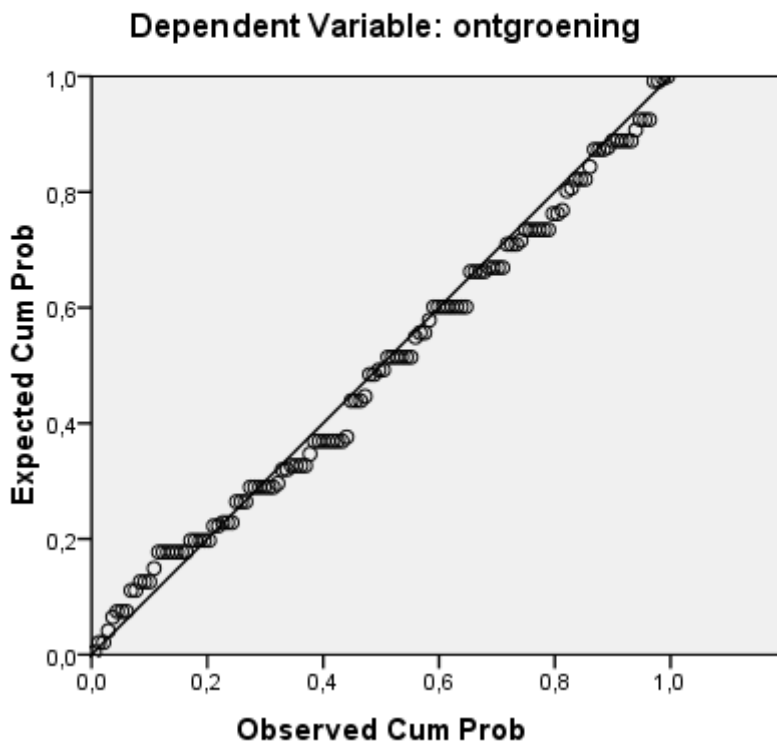

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-2,122	,489		-4,335	,000
	supermarkt	1,453	,844	,191	1,720	,088
	Basisschool	-,747	,690	-,107	-1,082	,281
	Dokter	-,064	,848	-,008	-,076	,940

a. Dependent Variable: ontgroening

Normal P-P Plot of Regression Standardized Residual

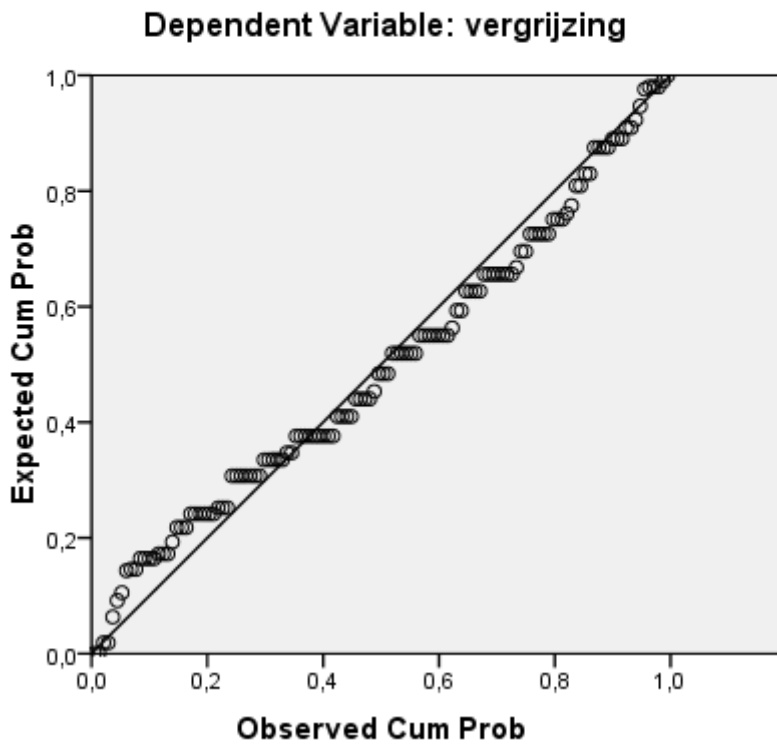

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	4,543	,525		8,658	,000
	supermarkt	-,400	,905	-,048	-,442	,659
	Basisschool	-1,718	,740	-,228	-2,321	,022
	Dokter	,719	,909	,085	,791	,430

a. Dependent Variable: vergrijzing

Normal P-P Plot of Regression Standardized Residual

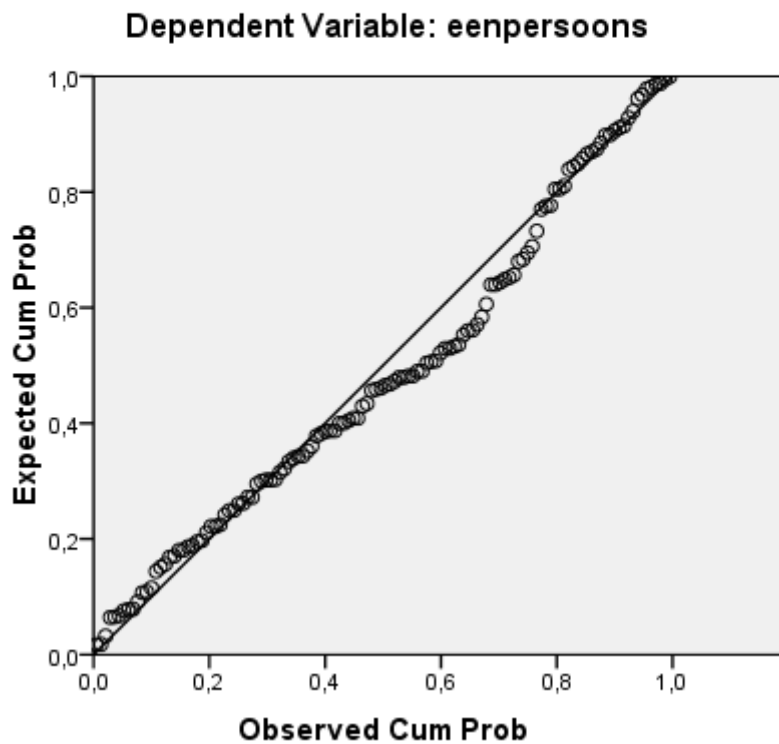
Deelvraag 3

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	13,690	3,752		3,649	,000
	supermarkt	-1,413	6,474	-,025	-,218	,828
	Basisschool	2,036	5,292	,039	,385	,701
	Dokter	,638	6,499	,011	,098	,922

a. Dependent Variable: eenpersoons

Normal P-P Plot of Regression Standardized Residual

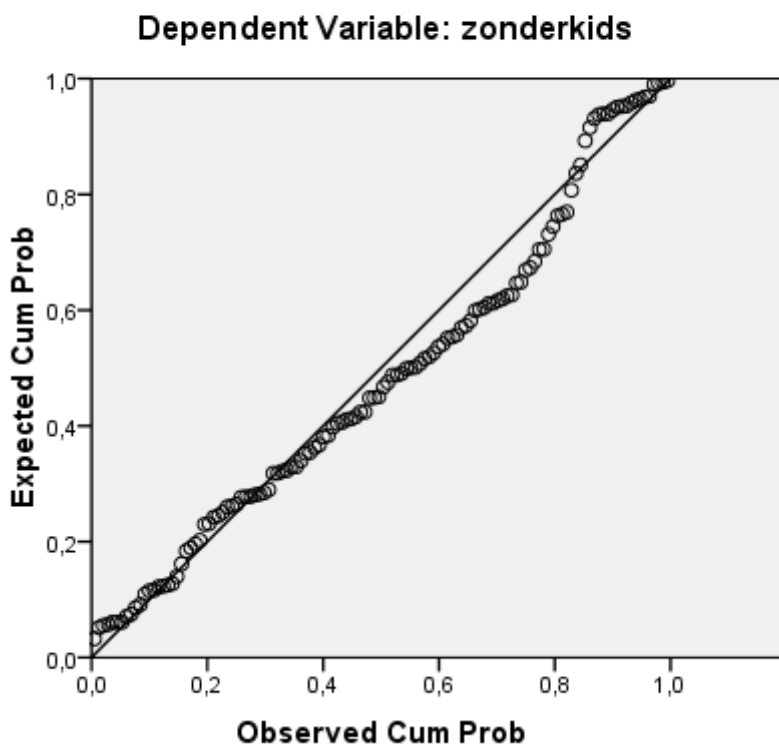

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	3,168	2,166		1,463	,146
	supermarkt	-2,580	3,738	-,077	-,690	,491
	Basisschool	1,904	3,055	,062	,623	,534
	Dokter	-3,880	3,752	-,113	-1,034	,303

a. Dependent Variable: zonderkids

Normal P-P Plot of Regression Standardized Residual

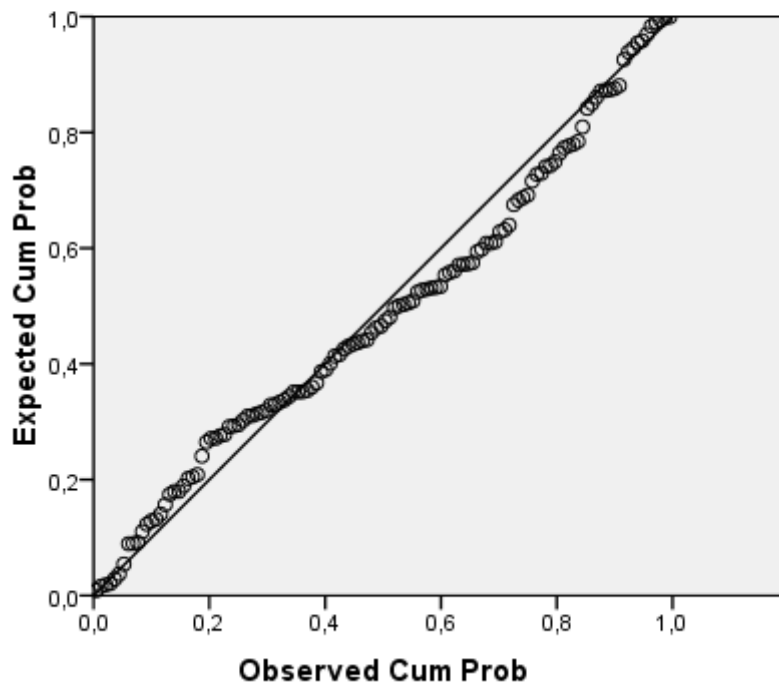
Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-6,627	1,914		-3,462	,001
	supermarkt	4,692	3,303	,158	1,420	,158
	Basisschool	,040	2,700	,001	,015	,988
	Dokter	-3,679	3,315	-,122	-1,110	,269

a. Dependent Variable: metkids

Normal P-P Plot of Regression Standardized Residual

Dependent Variable: metkids

1.2. Independent sample T-test

Deelvraag 1

Group Statistics

	welofgeenfaciliteit	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
bevolkingsaantal	,00	41	-3,8104	7,59836	1,18666
	1,00	85	-2,7218	5,59259	,60660

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
									95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
bevolkingsaantal	Equal variances assumed	5,216	,024	-9,07	124	,366	-1,08868	1,19975	-3,46331	1,28596
	Equal variances not assumed			-8,17	61,632	,417	-1,08868	1,33272	-3,75306	1,57571

Deelvraag 2

Group Statistics

	welofgeenfaciliteit	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
totgezinnen	,00	41	,6758	7,53582	1,17690
	1,00	85	1,1966	5,47088	,59340

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
									95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
totgezinnen	Equal variances assumed	2,455	,120	-4,41	124	,660	-5,2081	1,18126	-2,85885	1,81724
	Equal variances not assumed			-3,95	61,044	,694	-5,2081	1,31803	-3,15634	2,11472

Deelvraag 2

Group Statistics

	welofgeenfaciliteit	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
bevolkingsaantal	,00	41	-3,8104	7,59836	1,18666
	1,00	85	-2,7218	5,59259	,60660

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
									95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
bevolkingsaantal	Equal variances assumed	5,216	,024	-9,07	124	,366	-1,08868	1,19975	-3,46331	1,28596
	Equal variances not assumed			-8,17	61,632	,417	-1,08868	1,33272	-3,75306	1,57571

Deelvraag 3

Group Statistics

	welofreenfaciliteit	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
totgezinnen	,00	41	,6758	7,53582	1,17690
	1,00	85	1,1966	5,47088	,59340

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means					95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
totgezinnen	Equal variances assumed	2,455	,120	-,441	124	,660	-,52081	1,18126	-2,85885	1,81724
	Equal variances not assumed			-,395	61,044	,694	-,52081	1,31803	-3,15634	2,11472

2. Lijst met dorpen

Dorpen zonder voorziening	Dorpen met een of meer voorzieningen	
De Maten	Adorp	Nieuw-Beerta
Den Ham	Alteveer	Nieuweschans
Eenrum	Baflo	Nieuwolda
Engelbert	Bierum	Nieuw-Scheemda
Feerwerd	Boerakker	Noordlaren
Garsthuizen	Bourtange	Noordwijk
Houwerzijl	briltil	Nuis
Huizinge	Den Andel	Oldehove
Jippsingboertange	Doezum	Oldekerk
Jippsingeboermussel	Drieborg	Onderdendam
Kleine huisjes	Eenrum	Onnen
Lauwerzijl	Enumatil	Oosterwijtwerd
Leemdobben	Ezinge	Pieterburen
Leermens	Finsterwolde	Rasquert
Losdorp	Froombosch	Roodeschool
Lucaswolde	Garmerwolde	Sauwerd
Molenrij	Garnwerd	Scharmer
Munnekemoer	Garrelsweer	Schildwolde
Niehove	Glimmen	Sebaldeburen
Niezijl	Godlinze	Sellingen
Noordwolde	Heiligerlee	Spijk
Oosternieland	Hellum	Stedum
Oudeschans	Holwierde	't Zandt
Pieterzijl	Jonkersvaart	Ten Post
Rhederburg	Kantens	Ter Apelkanaal
Rottum	Kloosterburen	Termunten
Saaksum	Kolham	Termunterzijl
Schouwerzijl	Kommerzijl	Thesinge
Sellingerbeetse	Kornhorn	Tjuchem
Sint Annen	Kropswolde	Usquert
Stakenborg	Lauwersoog	Veelerveen
Steendam	Leermens	Visvliet
Stitswerd	Lutjegast	Vledderveen
Ter Wisch	Meeden	Vriescheloo
Toornwerd	Meedhuizen	Wedde
Vierhuizen	Mensingeweer	Westerbroek
Warfhuizen	Mussel	Westeremden
Westernieland	Niebert	Westerlee
Wetsinge	Midwolde	Woldendorp
Lettelbert	Oostwold	Woltersum
Zijldijk	Wirdum	Zandeweer
	zuurdijk	Zeerijp
		Zuidwolde

Figuur 1.14. Onderzochte dorpen in de provincie Groningen met- of zonder voorzieningen (bron: SMO Groningen (2014; Rijksuniversiteit Groningen, 2014)